

Література

1. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / Ромовська З. В. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2003.
2. Кострова Н. М. Теория и практика взаимодействия гражданского процессуального и семейного права / Кострова Н. М. – Ростов : Изд-во Ростовского ун-та, 1988.
3. Маслов В. Ф. Действующее законодательство о браке и семье / Маслов В. Ф., Подопригора З. А., Пушкин А. А. – Х. : Вища школа, 1974.
4. Свердлов Г. М. Советское семейное право / Свердлов Г. М. – М. : Юрид. лит., 1958.
5. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / [за ред. І. В. Жилінкової]. – Х. : Ксилон, 2008.
6. Жюрлис А. Недействительность брака по советскому семейному праву : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс, семейное право, международное частное право» / А. Жюрлис. – Вильнюс, 1964.
7. Ванеева Л. А. Содержание права на обращение за судебной защитой / Л. А. Ванеева // Защита личных и общественных интересов в гражданском судопроизводстве : сб. науч. трудов. – Калинин, 1985.

Надійшла до редколегії 11.03.2009

Анотації

Сімейний кодекс України у певних випадках передбачає анулювання запису про шлюб органами РАЦС без розгляду справи у суді. Такий порядок має численні недоліки і не відповідає потребам захисту прав та законних інтересів фізичних осіб. Шлюб має визнаватися недійсним тільки у судовому порядку, а актовий запис про шлюб, зареєстрований із порушенням вимог чинного законодавства, може бути анульований тільки на підставі рішення суду про визнання шлюбу недійсним.

Семейный кодекс Украины в определенных случаях предусматривает аннулирование записи о браке органами РАГС без рассмотрения дела в суде. Такой порядок имеет многочисленные недостатки и не отвечает потребностям защиты прав и законных интересов физических лиц. Брак должен признаваться недействительным только в судебном порядке, а актовая запись о браке, зарегистрированном с нарушением требований действующего законодательства, может быть аннулирована только на основании решения суда о признании брака недействительным.

SK of Ukraine in certain cases determines record cancellation about marriage by the organs of RAGS without matter consideration in a court. Such order has the numerous failings and does not satisfy the assertions and legal interests of physical persons. Marriage must only be acknowledged ineffective in a judicial order, and an official record about marriage registered with requirements breaks of current legislation can only be discharged on the basis of conclusion about adjudgement to be ineffective.

УДК 347.68

О. О. ГОРОДИЛОВА,

викладач кафедри права

Дніпропетровський університет економіки та права

ВИДИ ВІДМОВИ ВІД СПАДЩИНИ ТА ЇЇ ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Відмова від спадщини, на відміну від її прийняття, що становить обов'язкову умову в спадковому правонаступництві, є випадковою: це так зване особлива правомочність зі здійснення права на спадку-

вання. На жаль, у науковій літературі відсутні ґрунтовні дослідження з окресленої тематики.

Таким чином, метою даної статі є здійснення всебічної характеристики всіх

можливих способів (форм) відмови від спадщини; виявлення та характеристика осіб, на користь яких може та, навпаки, не може здійснюватися направлена відмова, включаючи спадкоємців за правом представлення та в порядку спадкової трансмісії; розгляд можливих підстав визнання відмови від спадщини недійсною та, насамкінець, вивчення правових наслідків цієї особливої правомочності зі здійснення права на спадкування.

Так, за змістом розрізняють два види відмови від спадщини: направлену (кваліфіковану) та безумовну. Термін «направлена» (відмова) ввів у науковий обіг М. Гордон [1], а термін «кваліфікована» відмова вперше використав Д. Мейєр [2].

Право спадкоємця відмовитися від спадщини на користь інших осіб є окремою правомочністю, що входить до складу права на спадкування разом із двома іншими правомочностями: прийняти спадщину та відмовитися від спадщини без вказівки осіб, на користь яких здійснюється відмова.

Направлена відмова від спадщини істотним чином відрізняється від простої відмови, здійсненої без вказівки осіб, на користь яких спадкоємець відмовляється від спадщини. Безумовна відмова від спадщини призводить до виключення спадкоємця, що відмовився, з правонаступників і спричиняє або приріст спадкових часток, або виникнення права на спадкування в інших осіб за законом або за заповітом. Направлена відмова означає розпорядження правом на спадкування шляхом передачі його іншій особі або особам. У цьому випадку право на спадкування безповоротно припиняється у спадкоємця, що відмовився, але виникає за волею останнього в інших спадкоємців. Спадкоємці ж, на користь яких була вчинена відмова від спадщини, мають право здійснити будь-яку з вищенаведених правомочностей, що утворює зміст права на спадкування.

Згідно зі ст. 1274 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України направлена відмова від спадщини означає право спадкоємця відмовитися від спадщини із зазначенням

однієї або декількох осіб, на користь яких він відмовляється від спадщини, включаючи право вказати, які частки їм належать. Важливо відзначити, що положення ст. ст. 1273, 1275 ЦК про принципи, терміни, наслідки відмови від спадщини стосуються відмов обох видів.

Слід також проаналізувати коло осіб, на користь яких може бути вчинена направлена відмова від спадщини, та осіб, на користь яких, навпаки, її здійснення заборонено законом.

Так, п. 1 ст. 1274 ЦК України передбачає можливість спадкоємця за заповітом відмовитися від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за заповітом, а п. 2 тієї ж статті передбачає можливість спадкоємця за законом відмовитися від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за законом незалежно від черги. Таким чином, законодавство спрямоване на уникнення суперечностей між діями спадкоємця, що реалізує право на відмову від спадщини, і волею спадкодавця (п. 1 ст. 1274 ЦК України), а також розпорядженнями закону (п. 2 ст. 1274 ЦК України). Цікавим, проте, є питання, чи можлива направлена відмова на користь спадкоємців, що спадкують за правом представлення та в порядку спадкової трансмісії.

У Російській Федерації позитивна відповідь на це питання міститься в Цивільному кодексі, де зазначено, що особи, які спадкують за законом, у тому числі покликані за правом представлення, названі серед тих, на чю користь може бути вчинена направлена відмова від спадщини. Проте стосовно останніх висувається умова: якщо вони «покликані до спадкування». Таке законодавче рішення породжує іншу дискусію. На думку Л. Ануфрієвої, цю умову не слід тлумачити буквально. Відмова від спадщини на користь спадкоємців за правом представлення (онуків, племінників і т. ін.) повинна бути визнана правомірною, незалежно від того, чи покликані вони до спадкування [3, с. 198]. Іншої думки дотримується К. Ярошенко [4, с. 40].

Ми вважаємо, що перша точка зору є більш обґрунтованою. Такий підхід відповідає загальній умові допустимості направленої відмови на користь спадкоємців як покликаних, так і не покликаних до спадкування, тим більше, що спадкоємці за правом представлення були віднесені законом до спадкоємців певної черги – першої, другої або третьої, і спосіб покликання до спадкування не виключає їх із кола спадкоємців за законом. Таким чином, обґрунтування першого твердження про допустимість відмови від спадщини на користь спадкоємців за правом представлення нарівні з відмовою на користь інших спадкоємців за законом незалежно від покликання їх до спадкування міститься в загальному призначенні направленої відмови, яка, не руйнуючи принципової конструкції спадкування, що включає коло можливих правонаступників, покликана забезпечити інтереси розподілу спадщини в кожному окремому випадку спадкування.

Що ж до відмови від спадщини на користь осіб, які покликані до спадкування в порядку спадкової трансмісії, їх покликання до спадщини, дійсно, є необхідною умовою здійснення відмови на їх користь, оскільки вони (трансмисари) «вийшли» з іншого кола спадкоємців, зумовленого відкриттям спадщини після трансмітента, а не після спадкодавця. Їх включенням до спадкоємців відносно майна спадкодавця вони зобов'язані покликанням до спадщини, що відкрилася у зв'язку зі смертю спадкоємця (трансмітента).

Очевидно, що за допомогою направленої відмови змінюється коло покликаних до спадкування осіб та розподіл участі у спадщині, а також порядок спадкування за законом або за заповітом.

Особливістю дії направленої відмови є можливість передання права на спадкування іншим особам, як покликаним до спадкування, так і не покликаним до спадкування, але тим, що входять до числа спадкоємців за заповітом або за законом (із деякими винятками). Такі межі дії направленої відмови обумовлені змістом та

текстом норми, закріпленої в п.п. 1, 2 ст. 274 ЦК України, що не обмежує напрям відмови від спадщини колом покликаних спадкоємців.

Так, наприклад, спадкоємець за законом першої черги має право відмовитися від своєї спадкової частки на користь спадкоємців за законом будь-якої іншої черги, у тому числі на користь того утриманця спадкодавця, який міг би бути спадкоємцем за самостійним правом спадкування лише в останню – п'яту – чергу.

На відміну від російського законодавства, ЦК України не містить переліку обставин, за наявності яких відмова від спадщини на користь іншої особи не допускається. Тим не менше, аналізуючи вітчизняне спадкове законодавство в цілому, не обмежуючись Розділом 87, присвяченим виключно реалізації права на спадкування, можна виділити такі обставини:

– *не допускається направлена відмова від спадщини на користь сторонніх осіб, не пов'язаних зі спадкодавцем ні умовами заповіту, ні умовами спадкування за законом;*

– *спадкоємці за законом або за заповітом, що не мають права спадкувати, або ті, що були відсторонені судом від спадкування (ст. 1224 ЦК України), а також спадкоємці за законом, позбавлені спадкодавцем спадщини, до кола осіб, на користь яких можна відмовитися від спадщини, не входять, інакше стало б можливим обійти «достойність» спадкування через передання спадкової частки покликаного спадкоємця за допомогою направленої відмови від спадщини;*

– *не допускається відмова на користь іншої особи від обов'язкової частки спадщини. Обов'язкова частка призначена становити певну матеріальну умову життя непрацездатної особи, що потребує утримання, – тієї особи, що перебувала на утриманні спадкодавця та внаслідок його смерті втратила можливість одержувати від нього безпосереднє утримання. Саме правило ст. 1241 ЦК України про обов'язкову частку законодавчо обмежує свободу заповідача (спадкодавця) розпоряджатися майном, що йому належить, на*

свій розсуд і має на меті захистити інтереси визначеного в цій нормі кола осіб – необхідних спадкоємців. Волевиявлення спадкоємця, що відмовляється від обов'язкової частки, не визнається достатньою підставою для обмеження свободи заповіту. Крім того, відмова спадкоємця від обов'язкової частки означає відсутність у спадкоємця потреби в спадщині як умові його життя, що, безперечно, усуває підстави для обмеження свободи заповіту. Передання права на обов'язкову частку іншій особі за допомогою направленої відмови означала б збереження обмеження заповідальної свободи за відсутності для цього підстав. І, нарешті, право на обов'язкову частку є суворо особистим правом, максимально тісно пов'язаним з особою обов'язкового спадкоємця, а отже, як абсолютно справедливо зазначав М. В. Гордон, можна говорити не про відмову від обов'язкової частки, але про нереалізацію свого права на обов'язкову частку в спадщині, яке не може бути передане [1, с. 74];

– *законодавчо заборонено відмовлятися від спадщини на користь іншої особи, якщо спадкоємцю, що відмовляється, в заповіті підпризначений інший спадкоємець* (п. 4 ст. 1274 ЦК України). У цьому випадку допустимість направленої відмови від спадщини означала б пряме спотворення волі заповідача стосовно розпорядження майном. Призначення субститута на випадок відмови інститута (першого призначеного спадкоємця) вказує на обов'язкову через заповіт зміну осіб, що закликаються до спадкування. Право субститута прийняти або відмовитися від заповіданого майна визначається загальними правилами про умови здійснення права спадкування, які дозволяють субституту використовувати всі передбачені законом засоби прийняття спадщини та відмови від неї, в тому числі направлену відмову, проте не всупереч межам здійснення направленої відмови.

Слід звернути увагу на те, що спадкоємець, на користь якого була здійснена відмова від спадщини, – так званий відказоодержувач – також має право відмови-

тися від спадщини й, оскільки інше не встановлено законом, таке право слід трактувати максимально широко: у такої особи виникає право як простої, так і кваліфікованої відмови.

У юридичній літературі виникало питання про можливість зміни спадкоємцем зробленої ним відмови в межах шестимісячного терміну, з тим, щоб беззастережну відмову від спадщини доповнити вказівкою, на користь кого її вчинено, або замінити раніше призначеного спадкоємця іншим. Проте, зі змісту ст. ст. 1273, 1274 ЦК України випливає висновок, що суб'єктивне право на відмову від спадщини спадкоємець використав, отже, зміни у відмові недопустимі, інакше це буде, по суті, нова угода.

Окремо слід розглядати можливість визнання відмови від спадщини недійсною. Оскільки відмова від спадщини є односторонньою угодою, до неї можуть застосовуватися всі підстави визнання угоди недійсною. Зокрема, п. 5 ст. 1274 ЦК України передбачає, що відмова від спадщини може бути визнана судом недійсною за такими підставами:

1) якщо вона вчинена дієздатною фізичною особою в момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій і (або) не могла керувати ними (ст. 225 ЦК України);

2) якщо її вчинено під впливом помилки щодо обставин, які мають істотне значення, наприклад, помилка щодо прав та обов'язків сторін, природи самого діяння тощо (ст. 229 ЦК України);

3) якщо її вчинено внаслідок обману, тобто умисного введення спадкоємця, що відмовляється від спадщини, в оману щодо обставин, які мають істотне значення (ст. 230 ЦК України);

4) якщо її вчинено під впливом насильства, тобто проти волі спадкоємця, що відмовляється від спадщини, і внаслідок застосування до нього фізичного або психічного тиску (ст. 231 ЦК України);

5) якщо її вчинено під впливом тяжкої для особи обставини і на вкрай невідповідних для неї умовах (ст. 233 ЦК України).

Слід урахувати, що закон не вимагає

обґрунтування відмови спадкоємця від спадщини. Тому, наприклад, неповне знання спадкоємця про склад спадщини, якщо тільки він не був введений кимось в оману навмисно, не дає приводу для визнання недійсною заявленої спадкоємцем відмови від спадщини.

Крім того, слід відрізнити відмову від позову при розгляді спірної спадкової справи в суді та відмову від спадщини [5, с. 22]. Уявімо ситуацію, коли після смерті А. залишився будинок і два автомобілі. Між спадкоємцями виникла суперечка про поділ будинку. При цьому декілька спадкоємців постійно проживали в цьому будинку, а інші – ні. Під час судового засідання спадкоємці, що не проживали в будинку, відмовилися від позову; таким чином, суд розподілив будинок між спадкоємцями, що залишилися. Незабаром усі спадкоємці звернулися в нотаріальну контору з проханням видати їм свідоцтво про право на спадщину у складі двох машин. Виникає питання: чи слід нотаріусу видавати їм свідоцтво про право на спадщину? Відповідь буде однозначно позитивною, оскільки відмова від позову при поділі спірного будинку не може бути розглянута як відмова від спадщини.

Правовими наслідками відмови одних спадкоємців від прийняття спадщини є збільшення за рахунок цього спадкових часток інших спадкоємців. У цивільних кодексах, що діяли раніше на території України, таке збільшення іменувалося приростом спадкових часток. ЦК України, на відміну від ЦК Російської Федерації, не зберіг спадкоємності в найменуванні даного правового випадку, хоча нічого кар-

динально нового не запропонував. Таким чином, у ст. 1275 ЦК України передбачена лише одна підстава збільшення спадкових часток одних спадкоємців за рахунок інших, у той час як інститут приросту спадкових часток у межах ЦК УРСР містив кілька таких підстав, а саме: позбавлення спадкоємця права спадкувати; розпорядження заповідача; негідність згідно із законом.

Так, за загальним правилом, установленим ст. 1275 ЦК України, якщо від спадщини відмовився один зі спадкоємців за заповітом, частка від спадщини, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців за заповітом і розподіляється між ними порівну; якщо ж від спадщини відмовився один зі спадкоємців за законом із тієї черги, що має право на спадкування, частка від спадщини, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців за законом тієї ж черги і розподіляється між ними порівну. У той же час приріст спадкових часток не відбувається, коли спадкоємцю, що відмовився, підпризначений інший спадкоємець: у цьому випадку частка спадкоємця, що відмовився, переходить до підпризначеного спадкоємця; а тоді, коли спадкоємець відмовився від спадщини на користь указаної в законі особи (наприклад, на користь спадкоємця за законом або за заповітом того ж спадкодавця). Таким чином, дане законодавче положення покликане створити умови, щоб уникнути конфлікту інтересів через встановлення правил черговості спадкування згідно із законом у першому випадку і через реалізацію волі заповідача в другому.

Література

1. Гордон М. В. Наследование по закону и по завещанию / Гордон М. В. – М., 1967.
2. Мейер Д. И. Русское гражданское право: в 2-х ч. – Ч. 2 / Мейер Д. И. – (Серия «Классика русской цивилистики»). – М., 1997.
3. Ануфриева Л. П. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Ч. 3 (постатейный) / Ануфриева Л. П. – М. : Волтерс Клувер, 2004.
4. Ярошенко К. Новое законодательство о наследовании / К. Ярошенко // Хозяйство и право. – 2002. – № 2.
5. Эйдинова Э. Б. Наследование по закону и по завещанию / Эйдинова Э. Б. – М., 1985.

Надійшла до редколегії 15.01.2009

Анотації

У статті розглядаються види відмови від спадщини. Аналізуються підстави визнання відмови від спадщини недійсною.

В статье рассматриваются виды отказа от наследства. Анализируются основания признания отказа от наследства недействительным.

In the article kinds of abandonment from inheritance are viewed. Principles of recognition of abandonment from inheritance as invalid are analyzed.

УДК 368.2 (477)

А. А. ПРИХОДЬКО,
слухач магістратури

*Навчально-науковий інститут підготовки фахівців міліції громадської безпеки
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ АВАРІЙНОГО КОМІСАРА В УКРАЇНІ І ЙОГО РОЛЬ У СПРОЩЕННІ ПРОЦЕДУРИ ОФОРМЛЕННЯ СТРАХОВОГО ВИПАДКУ

Сьогодні можна виділити страхові організації, які працюють на тривалу перспективу, проявляючи турботу про формування позитивного ставлення до страхування, і компанії, діяльність яких спрямована на отримання моментальної вигоди. Особливі побоювання викликає той факт, що такі страхові фірми в рамках обов'язкового автострахування тримаються позиції: «чим важче клієнту документально оформити страховий випадок, тим вигідніше для компанії».

Існування такого бар'єру на шляху створення прозорого цивілізованого страхового ринку в Україні украй негативно позначається на ставленні громадян до державної політики в цій сфері. Поза сумнівом, це значно гальмує й економічний розвиток ринку страхових послуг.

З іншого боку, актуальним питанням є протидія шахрайству. За даними російських фахівців, латентність шахрайства у сфері страхування сягає страхітливої цифри – до 50 % [1]. Схожа ситуація й на вітчизняному страховому ринку. За оцінками незалежних експертів, збиток від шахрайства в Україні становить майже 10 % від суми зібраних страхових премій, а у деяких компаній з окремих видів страхування він сягає 25 %. При цьому 70–75 % випадків припадає на добровільне страху-

вання автотранспорту (КАСКО) й обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів (ОСЦВП). Деякі компанії намагаються самостійно розслідувати всі підозрілі випадки, вважаючи, що витік будь-якої інформації може зашкодити бізнесу. Досвід інших країн свідчить, що завдяки механізмам внутрішнього контролю розкривається всього 26 % спроб шахрайства від загальної кількості, в Росії – до 7 %. В Україні ці показники ще нижчі [2].

Найбільш ефективно, як показала практика, в цьому напрямку працюють служби оперативного виїзду на місце страхового випадку.

Тривалість і складність процесу оформлення страхової події створює передумови для його порушення. Але найбільша проблема полягає не в підкупі окремими громадянами співробітників міліції, а у формуванні стійких груп, що пропонують за рахунок страхових компаній розв'язати різні фінансові проблеми автовласників. Поза сумнівом, це викликано, зокрема, тим, що при високому попиті на сервісні послуги з супроводу договору страхування, норми, які їх регламентують, чітко не визначені. При цьому в Україні за рахунок стрімкого розвитку інституту аварійного комісара такі групи просто витісняються з